

DEMOKRÁCIAKUTATÁS A POLITIKAI ÉS KÖZPOLITIKAI ELEMZÉS KERESZTÚTJÁN: A DEMOKRÁCIÁK MINŐSÉGE ÉS TELJESÍTŐKÉPESSÉGE

Ágh Attila

(egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem)

Összefoglaló

A demokráciakutatás nagy korszakát a nemzetközi politikatudományban a nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján a közép- és kelet-európai országok demokratizálása hozta el. Azóta azonban három további nagy fordulat is bekövetkezett a demokráciakutatásban. Az első fordulat, avagy az első nagy vita a demokratizálás, mint folyamat jellegéből adódik, a másik viszont már a konszolidáció és a jó kormányzás elvének belépéséhez kapcsolódik. Már az első fordulat is a politikai mellett a közpolitikai szempont erőteljes érvényesítésével járt, a második fordulat pedig a közpolitikai elemzés prioritását hozta magával. A jó kormányzás közpolitikai témakörének előtérbe kerülése azt is jelentette, hogy nem elég a demokrácia intézményrendszerének átvétele, mint „hardver”, de legalább annyira fontos a demokratikus politikai kultúra kialakítása, mint „szoftver” bevezetése. A harmadik fordulat a globális válság miatt következett be, ami radikálisan átalakította az EU és a tagállami demokráciák viszonyát is, és előtérbe állította a demokrácia minőségének kérdéskörét.

Kulcsszavak: a demokrácia minősége ■ a közszektor teljesítménye ■ a jó kormányzás gazdasági, társadalmi, politikai és közpolitikai indikátorai

A DEMOKRÁCIAKUTATÁS HÁROM SZAKASZA

A korábbiakban, a demokrácia harmadik hulláma előtt, a „nyugati” demokráciák szűkebb világában is voltak éles viták a demokráciáról, de ezek mégis megmaradtak bizonyos evidenciák keretei között a demokrácia meghatározását illetően. Általában három megközelítésben definiálták, először is szigorúan jogi felfogásban, mint a „szabad és tisztességes választások” (free and fair) rendjét, ami egy széles körben alkalmazott minimális demokrácia fogalomhoz vezetett, míg a pusztán megléte „választási demokráciaként” nyert megfogalmazást. Másodjára a már tágabb politikai felfogásban a liberális demokrácia fogalma volt használatban, amely már felölelte a demokratikus alapjogok kiterjedt rendszerét és a demokratikus intézmények működését a fékek és ellen-súlyok modelljének megfelelően. Végül a demokrácia legkiterjedtebb felfogása

szerint „szociális” demokrácia, hiszen a nyugati demokráciák a jóléti állam bázisára épültek, így fejlett közszolgáltatásokat és szociális jogokat is nyújtottak, s ezek a funkciók erőteljesen hozzájárultak a demokráciák általános elfogadottságához. Az intézmények teljesítőképessége természetesen fontos kutatási téma volt, de a nyugati demokráciák aranykorában – a II. világháborút követő harminc évet „arany harmincasnak” emlegetik – a formális-procedurális és a „jól működő” avagy működőképes demokrácia éles kontrasztja nem merült fel, mert az is az evidenciák birodalmába tartozott, hogy a demokráciák – úgy általában – egész jól működnek.¹

A demokratizálás „harmadik hullámát” követő eufória elmúltával a kilencvenes években bekövetkezett a kijózanodás, mert a demokratikusnak vélt vagy minősített rendszerek igen nagy tarkasága alakult ki, ezért a demokrácia fogalma inflálódott és az új demokráciák tágas és zűrös globális mezejében ezek az evidenciák eltűntek. A demokrácia bevett, egymásra épülő hármasszoros definíciója alkalmatlanná vált a demokrácia igényével fellépő országok leírására, mivel a több tucatnyi új demokráciával egy új demokratikus kihívás jelentkezett. Az elemzők ezért kétségbeesetten próbálgatták jelzők sokaságát ráaggatni az új demokráciákra, illetve megkísérelték a demokráciát újradefiniálni (lásd átfogóan Collier–Levitsky, 1997). De azon aligha lehetett segíteni, hogy számos országban a demokratikus kezdeményezés megbukott, s ami létrejött, azt már nem lehetett valódi demokráciának minősíteni („illiberális demokrácia” – Zakaria, 1997). A szakirodalom a demokráciakutatás három szakaszát tartja nyilván, amelyet az átmenet, a konszolidáció és a „demokrácia minősége” fogalmaival jellemeznek. Az első szakaszban az az alapkérdés, hogy van-e demokratikus átmenet vagy csak átalakulás (transition vagy transformation), a másodikban pedig az, hogy eléri-e az adott ország a konszolidációt, a harmadikban viszont már az, hogy a globális versenyben sikerül-e kialakítani a demokrácia új minőségét (Denk–Silander, 2012: 26.).²

Az utóbbi évtizedekben tehát háromszor is jelentkezett a demokratikus kihívás, mivel a külső körülmények radikális változásával a demokráciának is többször meg kellett újulnia, ami a politikatudományban a demokráciavitákra és a demokrácia definíciójának lényeges átfogalmazására vezetett. A demokráciakutatás első nagy fordulata a kilencvenes években a dinamikus-fejlődő („deficités”) és a statikus-befejezett („defektes”) rendszerek megkülönböztetésére helyezte a hangsúlyt. A demokratizálás folyamatában ugyanis különböző szakaszok követik egymást, ezért jogosan vetődött fel a kérdés, hogy egy adott ország vagy régió demokráciája a fejlődés egyik fokozatának tekinthető-e csupán, amiből még előbbre lép az „érettebb” formák felé, vagy már egy sajátos, „befejezett” és eltorzult formájának bizonyul, ami egyben komoly visszarendeződést jelent az autoriter formák felé. Ebből a helyzetből a demokráciák kétféle tipizálása adódott, egyfelől a fejlődés szakaszai, másfelől a sajátosan „defektes” helyi-regionális formái szerint (Merkel, 2004). A két alaptípus

földrajzi elkülönülése elég világos volt, hiszen Kelet-Közép-Európa új demokráciái a dinamikus típust képviselték a demokratikus átmenettel, a posztszovjet térség országai viszont az autoriter irányba visszaforduló, transzformációs típusúhoz tartoztak, míg a balkáni fejlődés egy sajátos közbülső formát jelent (lásd részletesen Ágh, 1999 illetve Moeller és Skaaning, 2010a).

A kilencvenes években tehát már megtörtént a „félleg konszolidált” és a „félleg autoriter” demokráciák fogalmi szétválasztása, de az évtized végén már jelentkezett az újabb kihívás és vele a demokráciakutatás második nagy vitája. Világosan kitűnt ugyanis, hogy a korábbi megközelítés a demokratikus átmenet és a konszolidáció megkülönböztetésével nem alkalmas a kelet-közép-európai országokban a demokratizálás folyamatának szakaszolására. Nyilvánvaló jelei voltak ugyanis annak, hogy a demokratikus átmenet szakaszát meghaladó országok sem képesek a klasszikus értelemben vett konszolidációra, amit a nemzetközi politikatudomány korábban főleg a spanyol példa alapján dolgozott ki. A demokrácia korábbi felfogása a deficités-dinamikus és a defektés-félautoriter rendszerek megkülönböztetésével a kilencvenes évek végére más vonatkozásban is elégtelennek bizonyult, mert a kelet-közép-európai új demokráciákban egyre inkább előtérbe került a „procedurális” és a „működőképes” demokrácia közötti mély belső ellentét. Megmutatkozott, hogy a demokratikus intézmények átvétele nem telítődik meg se szociális, se kulturális tartalommal, azaz nem jöttek létre sem részvételi, sem hatékony demokráciák, ezért az új demokráciák lakossága inkább a hazai politikai rendszerben, mintsem az EU-ban látott demokratikus deficitet (Johnson, 2005). A közpolitikai megközelítés ezért már előtérbe került az uniós felvételi tárgyalások kapcsán, nevezetesen a versenyképességre vonatkozó harmadik koppenhágai kritérium alapján. Ez a felvételi követelmény ugyanis azt feltételezi, hogy nemcsak az intézmények formális átvétele és az uniós jogszabályok pusztá honosítása történik meg, hanem tényleges alkalmazásukra és hatékony működtetésükre is sor kell kerülnön. Márpedig a továbbiakban növekvő szakadék mutatkozott a „kompatibilis” és „kompetitív” intézmények, vagyis a „formális” és „tényleges” tagság között – itt és most csak a kontúrokat jelezve. A „nyugati” intézmények „keleti” átvétele tehát rendkívül felemásnak bizonyult, mert míg a kilencvenes évek „általános” demokratizálódása többé-kevésbé sikeres volt, addig az EU-specifikus, „adaptív” demokratizálás már jóval kevésbé, mert a további intézményi és közpolitikai reformhullámok már jórészt elakadtak.³

Míg az első demokráciavita még a demokratizálás politikai folyamatának sikerére vagy kudarcára koncentrált, addig a második szakaszra való áttérés-ként már mindjobban a működőképesség és versenyképesség közpolitikai dimenziói váltak dominánssá, ezzel jelent meg az újabb, immár második demokratikus kihívás. A kétezres években már erőteljes hangsúlyváltás következett be a kelet-közép-európai demokráciáknál, mivel az uniós tagság felerősítette a „deficités” jellegüket közpolitikai vonatkozásban, az intézményrendszer tel-

jesítőkéességét és működőképességét illetően is. Az új uniós elvárások belé-
pése túl nagy tehernek bizonyult és a demokratikus intézményrendszer ala-
acsony hatékonyságú működésére vezetett, amelynek oka egyaránt volt a re-
formdeficit és az állami hatalomcentralizáció, mint fennmaradó autoriter
örökség. Ez a „hibrid” demokráciák szakasza, ugyanis kiderült, hogy az autoriter
elemek még a dinamikus demokratizálás során is makacsul megőrződnek, és
a demokratikus elemekkel hibrid szerkezetekké kapcsolódnak össze (Morlino,
2008 és Linde, 2009a). Bizonyos „visszacsúszás” – azaz a demokrácia válság-
jelenségei – tehát a kelet-közép-európai országokban is egyre jobban megmu-
tatóztak, ahogy a *Journal of Democracy* 2007. októberi, elhíresült különszáma
ezt jól dokumentálta („Is East-Central Europe Backsliding?”). A kétezres évek-
ben uniós nyomásra ugyan erőteljes reformkényszer jelentkezett, de szembeke-
rült a növekvő belső reformfáradtsággal, ezért ezt az évtizedet már az új demok-
ráciák kezdődő válsága és az ezzel járó részleges dekonzolidáció is jellemez-
te a kelet-közép-európai térségben. Ebben az évtizedben az új demokráciák
megítélésében már egyértelműen nem a szűkebb értelemben vett politikai,
hanem az a demokráciák működésével kapcsolatos közpolitikai megközelítés
dominált, hogy mennyire működőképesek, milyen teljesítményre képesek, va-
gyis a „jobb demokráciák” úgymond képesek-e a „jobb kormányzásra” (Char-
ron–Lapuente, 2009, és Pierre, 2009). Ráadásul az új uniós tagállamok eseté-
ben arra is rámutattak, hogy azok uniós támogatást igényelnek ugyan, de nem
haladnak eléggé előre a demokrácia minőségében (Linde, 2009b és Linde-
Ekman, 2010).⁴

A második fordulat a demokráciakutatásban tehát már azt a kérdést állí-
totta a középpontba, hogy a jogi formájában definiálható „procedurális” de-
mokrácia egyáltalán jól működik-e, avagy milyen az új demokratikus intéz-
ményrendszer teljesítőképesége általában. Ám ez a problematika a kétezres
években már túllépett az új demokráciák látóhatárán is, mert globális szinten
is megjelent az a kérdés, hogy a konszolidált „nyugati” demokrácia eleve jól
működő demokrácia-e, vagy attól még lehet alacsony teljesítménye, hogy for-
mális, jogi-procedurális tekintetben már „tökéletes” demokráciának minősít-
hető. Ebből az új, globális kérdésvetésből már látszik, hogy a demokrácia-
kutatásban a hangsúly arra tevődött át, hogy milyen a demokrácia teljesítme-
nye, avagy minősége (performance democracy), mégpedig a demokráciák
legszeleesebb mezőnyére vonatkozóan, sőt voltaképpen a kormányzati teljesít-
mény vizsgálatát valamennyi országra kiterjesztve. Ennek alapján került meg-
ítélésre a demokratikus rendszerek legitimitása is, azaz már nem pusztán a
formális-procedurális dimenzió szerint, hanem mindenekelelt a demokratikus
intézményrendszer teljesítménye és a részvételi demokrácia alapján (Ekman,
2009).⁵

A második szakasz vitáiban néha felbukkantak szkeptikus megjegyzések
arról, hogy az indikátorok rendszere mennyire képes felmérni a tényleges hely-

zetet, illetve az egyes országokból gyakran bírálták az egyes indikátorokat, főleg kormányzati oldalról. Le kell szögezni azonban, hogy egy táguló univerzumból van szó a politikatudományban – avagy általában a társadalomtudományokban –, ami állandóan fejlődik és egyre pontosabb képet tud adni a társadalmi helyzet rendkívüli komplexitásáról. Mégis, már jelenlegi fejlettségi fokán is elég pontosak az indikátorok, s egy-egy felmérésben egymást is viszszaigazolják, de legfőképpen az számít, hogy a 10-15, egymástól többnyire független nemzetközi felmérés adatai erősen konvergálnak. Így a tévedés vagy a szubjektivitás esélye elég csekély, s a szkeptikus megjegyzések többnyire nem a szakmai megalapozottságból, hanem az érintettségéből fakadnak. Másodsor, a nemzetközi kutatásokban külön figyelmet fordítottak arra, hogyan változnak a „politika” és a „közpolitika” dimenziói a maguk kölcsönhatásában, vagyis az autoriter rendszerekből a demokratikus rendszerekbe való politikai átalakulás során hogyan alakul a „közpolitikai” hatékonyság. Egyszerűen szólva elég gyakori eset, hogy ezekben a rangsorokban – *horribile dictu* – kevésbé demokratikus, de jobban teljesítő országok megelőzték a formálisan demokratikusabb intézményrendszerrel rendelkező, de gyengébben teljesítő országokat. Ezek az ellentmondások azonban a válsághelyzetekben jelentkeznek, amikor a centralizált döntéshozatallal rendelkező autoriter országok gyorsabban reagálnak, de aztán rövidesen megmutatkozik a demokráciák fölénye a tartós és sikeres alkalmazkodásban. Általában, a történelmi átalakulás menetét tekintve a kutatások egy „J” alakú görbét vázolnak fel, eszerint a konszolidált autoriter rezsimek viszonylag magas kormányzási kapacitása egy darabig csökken a demokratizálás folyamatában, de gyorsan növekszik a konszolidáció mértékében, s ezért a kezdeti zavarok után jelentősen felülmúlja az autoriter rezsimek kormányzati teljesítményét.

Ezért a „procedurális” és a „működőképes” dimenziók közötti feszültség különösen nyilvánvaló az új, még nem konszolidált demokráciákban, amelyekről az emberek megítélése is élesen megoszlik a két szempont szerint. Az új demokráciákban ugyanis a lakosság többnyire azt vallotta, hogy bár formálisan megvan a demokrácia, de még igen rosszul működik (Pew Foundation, 2009). Ám ez az elégedetlenség és kettősség egyre többször felmerült a fejlett nyugati demokráciákban is, ezért a vizsgálódás középpontjába a szélesebb értelemben vett kormányzati teljesítmény, avagy még szélesebben a társadalom kormányzási kapacitása került. A hangsúly radikális átrendeződését már az is jelzi, hogy a nagy, globális összehasonlító vizsgálatok a teljesítményük szerint rangsorolták az országokat, államokat és társadalmakat, és a számításba vett tényezőknek csupán egyike volt a formális demokrácia kiterjedt intézményrendszere. Paradox ugyan, de ez az egész megközelítés éppenséggel a legdemokratikusabb és a legjobban teljesítő északi országok kezdeményezésére történt, annyira fontossá vált a növekvő globalizáció időszakában az országok versenyképessége, azaz teljesítőképesége és alkalmazkodóképessége.⁶

Voltaképpen, a kétezres évek végén, a globális válság hatására, megkezdődött egy új, harmadik demokráciavita, hiszen előtérbe került a „demokrácia minőségének” már korábban is exponált problémája. A globális válság a pénzügyi és a gazdasági szakaszai után belépett a politikai válság szakaszába, amely minden eddiginél élesebben vetette fel a demokrácia teljesítőképességével, valamint a tagállamok és az EU politikai rendszereinek viszonyával kapcsolatos kérdéseket. A „demokratikus deficit” problémájának újabb kiadásával a harmadik szakaszban felerősödött a procedurális és a működőképes demokráciák már jól ismert kontrasztja, egyfelől a formális-jogi intézményi struktúrák megléte és a megfelelő politikai kultúra hiánya (a „hardver” és a „softver” kontrasztja), másfelől a működőképes demokráciák politikai legitimáló szerepe és jó kormányzás közpolitikai funkciója között. A globális válság szociális válságot (munkanélküliség és a közszolgáltatások csökkenése) és politikai válságot (szociális és nacionalista populizmus) váltott ki (Bajnai, 2012). Egyre mélyült az OECD-országokban is a társadalmi polarizáció, így a korábbi megosztottság társadalmi szakadékká változott (OECD, 2011; 2012). A működőképes demokráciák legitimációs funkciója tehát szintén egyre erősebben jelentkezett, és a politikai válság abban is megmutatkozott, hogy még a fejlett országok lecsúszó rétegeiben is felvetődött az erős, gondoskodó állam igénye. Magyarán, a külső globális nyomás brutális tesztje révén az egész uniós szerkezet gyengesége is feltárult és a radikális reformok szükségessége nyilvánvalóvá vált.⁷

A versenyképes Európa és a közpolitikai intézetek virágkora

A globális válság kegyetlen hatása és az élesedő globális verseny az országok és kontinensnyi mega-régiók között tehát egy újabb, harmadik demokratikus kihíváshoz vezetett. Az EU számára ez a válságkezelési képesség előtérbe kerülésével járt, ami újabb intézményi koncentrációt (metagovernance) követelt meg az Európai Tanács kiemelt szerepével, és az Európai Tanács fokozott „technokrata” szemléletével. Az unióban ezért erőteljesen megindult a demokráciavita, és ennek megfelelően újabb ellensúlyok is beléptek az Európai Parlament növekvő jogkörével és a népszavazási kezdeményezéssel együtt. De újra kellett szabályozni az EU-szintű és a tagállami szintű döntések viszonyát is, ami a többszintű kormányzás még erőteljesebb alkalmazását követelte meg. Ám a nagy, globális nyomás alatt az is kiderült, hogy a tagállamoknak nem egyszerűen a gazdaságuk, hanem sokkal inkább a demokratikus intézményrendszerük nem versenyképes, azaz nem „működőképes” a válságkezelésben, mert nem tud alkalmazkodni a gyors globális változásokhoz (Arena, 2012). Dennis Meadows már 2009-ben javasolta a WEF davosi konferenciáján a resilience fogalmának bevezetését, ami magyarra ellenálló, avagy önfenntar-

tó képességnek fordítható, de kiterjesztett értelmezésben nyilvánvalóan a stresszhatásokkal vagy a válsággal szembeni alkalmazkodó képességről van szó. Az öfenntartó képesség valójában ikerfogalma az öfenntartó fejlődés már bevett fogalmának, ami viszont a társadalmi-politikai rendszerek megítélésének komplex jellemzése. A „reziliencia” fogalma ezért konvergál az uniós fogalomrendszerben már központi mozzanattá vált „társadalmi haladás” (social progress) paradigmával is, vagyis öfenntartó képesség kell a fenntartható növekedéshez (Meadows, 2009 és Martens, 2010).⁸

A demokráciavita „magasabb szinten” tér tehát vissza, mint a társadalmi haladás komplex fogalma, amivel együtt jár a differenciált tagság kérdése az erősödő EU-szintű kormányzásban (legutóbb Holzinger és Schimmelfennig, 2012). Az európaizálás és demokratizálás kettőssége is újra felvetődik, de más-ként, mint a kétezres évtizedben, mert mostanság a fejlett tagállami demokráciáknak és a transznacionális uniós integrációnak együttesen kell „előre rohanni” a válságkezelésben, vagyis belülről az intézményrendszernek úgy kell megújulni, hogy egyúttal a nagyobb uniós integráció irányában lépjen előre. A harmadik demokratikus kihívás lényege az a nehéz dilemma, miszerint a „politikai demokrácia” avagy a „közpolitikai demokrácia” előrehaladása a fontosabb és sürgősebb a hosszan tartó, elnyúló globális válság idején. A válasz kettős, mivel a további intézményi demokratizálás ugyan előtérbe került még a legfejlettebb demokráciákban is és az EU szintjén is, de a közpolitikai demokratizálás, vagyis a demokrácia minősége és teljesítőképesége mégis fontosabb és sürgősebb a válság idején. Ahogy a nemzetközi szakirodalom erőteljesen hangsúlyozza, a globális válság idején a „kormányzás számít” (Governance Matters), de menetközben is, és később is, az új, hatékonyabb kormányzati struktúra kiegyensúlyozandó az új demokratikus intézményi struktúrákkal. Amint később látni fogjuk, a kelet-közép-európai országokban – főleg Magyarországon – mindkettő visszaesett, azaz a demokratikus berendezkedés hanyatlásával a kormányzati teljesítmény is gyenge volt a válságkezelés idején.⁹

Az új demokráciavita az „Észak Dél ellen” jegyében jellemezhető. A globális válságban az állami kapacitás mellett – és annak megalapozásaként – még inkább kitűnt a társadalmi kapacitás fontossága, amelyben megint csak az északi országok vizsgáztak a legjobban, mert a fejlesztő állammal olyan szerkezetet tudtak létrehozni, ami képes volt a globális változásokhoz való állandó alkalmazkodásra (reziliencia). Az is világossá vált, hogy megszorítások, a közsférában való korlátozások szakasza után a tartós növekedési pályára való visszatérés ezért csak a „szociális” demokrácia révén, a Szociális Európa szellemében lehetséges, a munkaerő fejlesztésébe való emberi beruházással. Drasztikusan megmutatkozik itt a „puha”, szociális és humán tényezők kiemelt szerepe, hiszen ahol ezek fejlettek, vagyis nagy a társadalmi kapacitás, ott mini-

mális volt a válság hatása, illetve sikeres volt a válságkezelés. A szociális és humán indikátorok bekapcsolása a demokráciák jellemzésébe ennek megfelelően széles körben lejátsszódott, ahogy ezt a következőkben jelezzük.¹⁰

Egészében véve megállapítható, hogy a demokráciakutatás nagy fordulatai mögött kitapintható a világrendszer átalakulása és a nemzetközi versenyképesség fokozódó jelentősége. Erőteljesen jelentkeznek ezzel párhuzamosan a belső tényezők is, mint a növekvő komplexitás irányításának, a válságkezelésnek és a reformmenedzsmentnek az ugyancsak fokozódó jelentősége, természetesen a külső körülményekkel, a világrendszerbe való integrálódással szoros kölcsönhatásban. A két – külső és belső – tényező együttes felértékelődése abban is megjelenik, hogy a nagy, nemzetközi közpolitikai intézetek az országok teljesítőképességének – avagy versenyképességének – mérésére használt indikátorokat mindkét irányban állandóan szélesítették, azaz egyre több külső és belső indikátort alakítottak ki, gyakran egy korábbi indikátor szétválasztásával, további belső differenciálódásával.¹¹

Persze más társadalomtudományok – így a közgazdaságtan és a szociológia – ezt a jelenlegi helyzetet nem a demokráciakutatás egymást követő szakaszaiból vezetik le, s tulajdonképpen jogosan, hiszen ezek az indikátorok a gazdasági, szociális és politikai-közpolitikai tényezők bonyolult rendszerét mérik fel. A fentebb vázolt fejlemények tehát organikusan következnek a közgazdaságtan és a szociológia fejlődéséből, illetve a politikatudománnyal való találkozásából is. Egészében véve a valamennyi dimenziót átfogó indikátorok egy komplex, társadalomtudományi rendszerre állnak össze, amit ebben a tanulmányban főleg a közpolitika – és a közigazgatás – szempontjából taglalunk. Ez az összefonódás a többi társadalomtudománnyal egyben azt is jelzi, hogy a politikatudomány egyfelől már teljesen alkalmazott tudománnyá vált az indikátorok rendszerén keresztül, és demokrácia minősége, illetve a kormányzati teljesítmény mérésében már olyan erősen összekapcsolódtak, hogy nehezen elkülöníthetővé váltak a közpolitikai, gazdasági és szociológiai szempontok. Másfelől éppen ezért a globális válság időszakában a kormányzati teljesítmény megítélése markánsan ideologikus-legitimációs szerepet is betöltött a tagállami és az uniós kormányzat számára egyaránt, illetve a gyenge teljesítménynek súlyos delegitimáló szerepe volt, és sorra buktak a kormányok és a politikai elitek, a kelet-közép-európai régióban is.

Az indikátorok szakmailag két főbb irányból épültek ki. Egyrészt a versenyképesség fogalmából, mégpedig annak mikroökonómiai értelmezéséből, másrészt a demokrácia hármas (jogi, politikai és szociális) definíciójából adódtak. A demokrácia fogalma először a formális-jogi oldalról, vagyis a szabad választások, mint alapvető kritérium felől bővült, majd másodjára a liberális alapjogok és a sajtószabadság, valamint a demokratikus intézményrendszer „fékek és ellensúlyok” jellege felől. Harmadjára a kétezres években a szociális jogok bekapcsolásával az indikátorok kiszélesedtek a demokrácia legátfogóbb meg-

határozása irányában. Ezt a már komplex képet gazdagították a két másik, markáns irányból jövő indikátorok. Egyfelől egy szélesebb intézményi mezőny (közszektor és magánszektor, közigazgatás és vállalatirányítás) áttekintésével a „politikai” demokrácia tekintetében, másfelől a humán tényezők kitágításával a Human Development Index (HDI) révén, a „szociális” demokrácia tekintetében. Ezek összegeződéséként megtörtént a paradigmaváltás a jólét (welfare) fogalmától a jól-lét (well-being) fogalmára, majd a boldogság-megelégedettség Meadows által hangsúlyozott szubjektív dimenziói felé, s legvégül a fenntartható globális világ alternatívája felé is (Sustainia, 2012). Mondhatni, hogy az új évtizedben már a részletes és komplex „demokrácia-barométerek” időszakában vagyunk (Bühlmann, 2012).¹²

A demokráciakutatás jelenlegi fázisában már javában folyik a demokráciamodellek versengése is. Megjelent egy nemzetközi rivalizálás is a mutatók rendszerén és a rangsoroláson keresztül (rankings), főleg az USA–EU kontrasztjában. Ahogy a *The Economist* által készített *Democracy Index* megjegyzi, hogy a demokrácia „mérése” és értékelése nem pusztán tudományos jelentőségű, hanem erőteljesen politikai kérdés is. Az érvelésben visszatér a demokrácia hármass definíciója, nevezetesen az amerikai – amit elsősorban a Freedom House képvisel, de más amerikai kutatóintézeteknél is megjelenik – a demokrácia szűk (thin) felfogását képviseli, amit a *The Economist* szembeállít a maga tág (thick) felfogásával. Az amerikai ugyanis tendál a demokrácia minimális értelmezése, a választási demokrácia modellje irányában, és ezért sokkal megengedőbb a fél autoriter rendszerek kérdésében is, mint a tág, a politikai demokrácia széles mutatórendszerét tartalmazó európai modell. Ugyanakkor elismeri, hogy van még egy ennél tágabb, széles körben elfogadott felfogás is, ami a gazdasági és szociális „jól-lét” (well-being) mutatóit is figyelembe veszi (DI, 2011: 28–29). Ezeknek a modelleknek a versenye a demokrácia elterjesztésében (promotion of democracy) is jelentkezik. 2011 második felében a lengyel elnökség nagy energiát fektetett abba, hogy az amerikai példa alapján elfogadják az önálló uniós demokráciaügynökség megszervezését European Endowment for Democracy (EED) néven, ami viszont a demokrácia európai modelljének hatékonyabb terjesztését és támogatását tenné lehetővé az Unióval határos déli és keleti nagyrégiókban.¹³

A politikatudomány rohamos és viharos alkalmazott tudománnyá válását az utóbbi évtizedekben a demokráciakutató és közpolitikai szakmai műhelyek megalakulása, valamint a nemzetközi politikában és politikatudományban való aktivizálódása jelzi a leginkább. Az északi iskolához tartozik az *Arena*, *Centre for European Studies* (www.sv.uio.no/arena, Oslo), ami elindította az öt-éves RECON (Reconstituting Democracy in Europe) programot, amelyet 2011 végén zártak el az uniós és tagállami viszonyok áttekintésével. Továbbá az *IDEA* (International Institute for Democracy, www.idea.int, Stockholm), ami főleg a demokrácia elterjesztésével, támogatásával és szaktanácsadással fog-

lalkozik a fejlődő országokban. Az IDEA rendszeresen publikál évi jelentéseket a demokrácia állapotáról a harmadik világban, megjelentet kézikönyveket és gyakorlatias tanácsadó munkákat is (például IDEA 2007; 2010) a konfliktusok megoldásához és a szabad választások megszervezéséhez. Végül a *The Quality of Government Institute* (QoG, www.qog.pol.gu.se, Gothenburg), amely a Gothenburg Egyetem Politikatudományi Tanszékére épül. Az intézet számos mértékadó tanulmányt publikált, és két nagy nemzetközi összehasonlító vizsgálatot végzett 2008 és 2010 között (Dahlberg et al., 2011). Több projektben kapcsolódtak az EU belső komparatív összegezéséhez (Charron et al., 2010), illetve a Világbank indikátorainak ellenőrzéséhez és fejlesztéséhez (Charron, 2010) is.

Az egyes országok felmérésében az európai kutatások „zászlóshajója” a kétezres évek kezdete óta a *Bertelsmann Stiftung* (www.bertelsmann-stiftung.de, Gütersloh), amely két nagyszabású demokráciakutatást is folytat, az egyik a 128 „átalakuló” országot bemutató Bertelsmann Transformation Index (BTI), a másik pedig az OECD országokkal foglalkozó SGI (Sustainable Governance Indicators: Policy Performance and Executive Capacity in the OECD) program (Bertelsmann, 2009 és 2011). Az indikátorok rendszerének kialakításában és a demokrácia „definíciójában” meghatározó szerepet játszott Wolfgang Merkel, aki hat kötetet adott ki a demokrácia elméletéről és a demokráciák regionális típusairól, valamint Martin Brusis, aki kiemelkedő demokráciakutató és közpolitikai szakértő. Így kapcsolódik a Bertelsmann programja Merkel révén egyfelől a Wissenschaftszentrum Berlin (WZB), másfelől Brusis révén a müncheni egyetem kutatóközpontja (Center for Applied Policy Research, CAP) tevékenységéhez. Az európai fővonalban a nagy közpolitikai intézeteken (EPC, CEPS and Bruegel) túl feltétlenül megemlítené még az *European University Institute* (EUI, www.eui.eu, Firenze), mint az EU saját „egyeteme” (PhD-programok) és kutatóintézete. A demokráciakutatásban különösen fontos a Robert Schuman Centre for Advanced Studies (RCAS) nevű részlege – és azon belül is a European Union Democratic Observatory (EUDO) (<http://www.eui.eu/Projects/EUDO/Home.aspx>) – kiterjedt kutatási és publikációs tevékenysége.¹⁴

Az Egyesült Államokban is számos intézet foglalkozik világméretű felmérésekkel és rangsorok kialakításával, közvetlenül vagy közvetve tárgyalva a demokrácia kérdését. A Freedom House befolyásos jelentései mellett főleg a *Polity Project* (Center for Systemic Peace, Colorado State University, www.systemicpeace.org/polity) említendő meg, amely már a negyedik programját futja (Monty, 2011 és Polity Project, 2011) a világ 164 országa politikai rendszerének értékelésében. A Polity Project a kutatás profiljának megfelelően különös figyelmet fordít a „politikai instabilitás” kérdésére az egyes országokban. Gazdag adatbázisra támaszkodik a sajátos amerikai szemléletnek megfelelően nagy figyelmet szentelve a „gazdasági szabadságnak”, akárcsak a Freedom House jelentései. Ehhez az amerikai közpolitikai intézetek közül alapvetően a Fraser

Institute (2010), a GFK Roper Reports Worldwide (2012) és a Heritage Foundation (2012) programok szolgáltatnak adatbázist.¹⁵

KELET-KÖZÉP-EURÓPAI VÉGSZÓ: A DEMOKRÁCIA LEGMÉLYEBB VÁLSÁGA

A demokráciák a globális válság hatására világszerte nehéz helyzetbe kerültek, amit a *The Economist* egymást követő évi jelentéseinek a címe is mutat: a Democracy Index címe 2010-ben *A demokrácia visszavesése* (Democracy in retreat), 2011-ben pedig *A demokrácia stressz helyzetben* (Democracy under stress). A 2011-es jelentés azonban azt is kimondja, hogy a legnagyobb visszavesés a demokrácia helyzetében Kelet-Közép-Európában történt (*The Economist*, 2011: 20., 22.), ami már abból is adódik, hogy általános szakértői vélemény szerint ezt a régiót sújtotta a globális válság a leginkább (Watt, 2012: 55.). Ez a drasztikus regionális visszavesés a demokráciában nem előzmények nélküli, hiszen az elemzők már a kétezres években jelezték a demokrácia „visszacúszását” a régióban, például a *Journal of Democracy* már említett 2007. októberi különszámának címében is ez fogalmazódik meg. A globális válság csak elmélyítette a korábban már meginduló válságfolyamatokat, amit az összes közpolitikai intézmény széleskörűen dokumentált. Elegendő a legutóbbi jelentések közül csak a Transparency International 2011-es felmérésére utalni, ami a korrupció nagymértékű elterjedését jelezte a régióban, Magyarország 54-ik helyével, valamint Csehország 57-ik és Szlovákia 66-ik helyével. Ezek után az sem meglepő, hogy a World Economic Forum (WEF) 2011-es jelentése szerint az említett országok a felmérésben résztvevő 139 ország közül a 111-ik, a 121-ik és a 132-ik helyre kerültek a politikai elitbe vetett bizalom tekintetében. A 2010-es évtized elején a politikai elitekbe vetett bizalom tehát annyira megroppant a régiókban, hogy ennél alacsonyabb szintet csak néhány fejlődő ország produkált, s ez a számos egyéb mutató között talán a legnyilvánvalóbban mutatja a demokrácia mély válságát.¹⁶

Samuel Huntington már jelezte, hogy a demokrácia harmadik hullámát visszavesés, „ellenhullám” (Reverse Wave) fogja követni, de ezt mindenki le tudott volna vélni a kilencvenes években a kelet-európai országok autoriter irányba való visszafordulásával, hozzáteve, hogy ehhez hasonló jelenségek a világ más országaiban is lejátszódtak. Most Huntington előrejelzése újabb jelentést nyert azzal, hogy a korábbi dinamikus kelet-közép-európai országok is megtorpantak a demokratikus kihívás második szakaszában, majd súlyos válságba kerültek a jelenlegi, harmadik szakaszban. A kelet-közép-európai országoknak tehát különösen érdeke a demokráciakutatás, mert a pontos helyzetkép nélkül nincs kitörés a demokrácia válságából. Még inkább érvényes ez Magyarországra, amelyet a Freedom House és a *The Economist* felmérései szerint

a leginkább sújtott a demokrácia válsága. Nevezetesen a Democracy Index 2011 megállapítja, hogy „A negatív tendenciák újabbra, még rosszabbra fordultak. A régióban talán Magyarország ennek a legkirívóbb esete.” (The Economist, 2011: 21). A demokrácia mély válságának valószínűleg az a fő oka, hogy a gazdaság és a politika korábbi konszolidációja a régióban nem járt együtt a társadalmi konszolidációval, ami fokozatosan erodálta a gazdasági és a politikai konszolidációt is, s ezzel gyengítette a társadalmi és a kormányzati kapacitást, az ország alkalmazkodó képességét, avagy a válságnak ellenálló képességét (reziliencia). A kelet-közép-európai kormányok a válság hatására sem törekedtek a társadalmi konszolidációra, így az eredmény a globális válság rendkívül romboló hatása a régióban, ami a gyenge reagáló képesség miatt tartós maradt. A kiút természetesen a politikai és a közpolitikai demokrácia együttes megerősítése a régióban, amire az Unió nemcsak modellt nyújt, hanem kötelez is.¹⁷

JEGYZETEK

- ¹ Ez a tanulmány a demokráciakutatást a közpolitika oldaláról közelíti meg, a korábbi írások – főleg Ágh, 2011a,b – szerves folytatásaként. A tanulmány az OTKA „Competitiveness of Hungarian regions in the European Union” (ID 77659) kutatási programja keretében készült. Korábban ezt a szakirodalmat részletesen áttekintettem és a demokrácia állapotát a „húsz év után” (Twenty Years After) nézőpontjából elemeztem (lásd Ágh, 2010a-d, valamint Riedel, 2010). Terjedelmi korlátok miatt a korábbi demokráciaelméletek óriási irodalmát itt nem tudom felvonultatni, csak a témához szűken hozzátartozó újabb szakirodalmat idézem.
- ² A kétezres években az európai politikatudományban „kormányzási fordulat” (governance turn) játszódott le, lásd Benz–Papadopoulos, 2007; Havrylyshyn–Van Roden, 2003; Kaufmann et al, 2008; Peters–Pierre, 2007; Sorensen–Torfing, 2008.
- ³ A demokráciaviták első szakaszát csak felvezetésként kívánom bemutatni, ebben a tanulmányban ugyanis a demokráciakutatásnak a közpolitika felé fordulására szeretnék koncentrálni a második szakaszban, illetve a most induló harmadik szakaszt szeretném részletesen bemutatni. Így az uniós alkalmazkodást illetően a második szakaszt is csak röviden összefoglalom a korábbi anyagaim alapján. Az egyes szakaszok jelentősen átfednek, de a hangsúlyváltás közöttük igen erőteljesen jelentkezik.
- ⁴ A demokrácia közpolitikai aspektusának exponálása különösen élesen jelentkezik Bútorá et al., 2009; Dahlberg et al., 2011; Holmberg–Rothstein, 2011; Kline, 2011; Mansfeldová–Gusti, 2010; Munck–Verkuilen, 2002 és Rothstein–Teorell, 2008 tanulmányaiban.
- ⁵ Azt azonban jelezni kell, hogy a globális közpolitikai elemzések (Eurostat, OECD, Világbank, Freedom House, WEF és IMD, valamint az ENSZ szakosított szervezetei) már a kilencvenes években elindultak, de csak a kétezres években teljesedtek ki, amiről a korábbi tanulmányaimban (Ágh, 2011a, b) már részletesen szóltam. Most a tudományos műhelyek munkásságára

- koncentrálok a közpolitika előtérbe kerülésében és a mutatók kidolgozásában, s a továbbiakban röviden bemutatom majd a fontosabb műhelyeket.
- ⁶ Ebből a leírásból és az idézett szakirodalomból is kitűnik, hogy az északi országok intézményei és kutatói voltak a legaktívabbak és leginnovatívabbak. Fontos azt is megemlíteni, hogy ezek a műhelyek szorosan összekapcsolódtak a fenti globális intézményekkel, azok számára is készítették átfogó jelentéseket, lásd például Charron, 2010; Charron–Dijkstra–Lapuente, 2010; és Charron et al, 2010; Charron–Lapuente, 2011.
- ⁷ Andrew Watt (2012) is újlag kimutatta legutóbb, hogy az unióban a globális válság legnagyobb vesztesei a keleti tagállamok. José Magone (2011) részletes elemzésben bizonyítja, hogy a keleti tagállamok intézményi teljesítőképessége jobb, mint a déli tagállamoké.
- ⁸ Legutóbbi magyarországi látogatásakor Dennis Meadows ezt az álláspontot a Népszabadságnak adott interjújában is összefoglalta (2011. szeptember 15.): „A kívánatos változást inkább a reziliencia (rugalmas alkalmazkodás) – egy rendszer azon képessége, hogy az alapvető funkcióit tekintve viszonylag stabil tud maradni jelentős külső változások közepette is – növekedésével lehet leírni.” Emellett azt is hangsúlyozta, hogy a társadalom fejlettségét illetően nem a GDP, hanem a „boldogságindex” a döntő.
- ⁹ A Governance Matters szempontot Charles Kenny (2012) bevezetője képviseli a Governance folyóirat ezzel foglalkozó különszámában, a további demokratizálás szükségességét pedig Denk–Thomas–Daniel Silander tanulmánya (2012) hangsúlyozza. A dilemmáról átfogóan lásd Ágh, 2011c,d.
- ¹⁰ Az emberi beruházás, mint a kitörés fő útvonala számos tanulmányban megjelenik, lásd például Altman–Shore, 2010; sőt megfogalmazódik már az EU hivatalos dokumentumaiban is az EU 2020 Stratégia kapcsán.
- ¹¹ Lásd főleg Charbit–Michalun, 2009; Moeller–Skaaning, 2010b; Munck–Verkuilen, 2002; OECD, 2011; Alexander et al., 2012.
- ¹² A versenyképességből adódó vonalat a hazai szakirodalomban Tomka Béla (2011) munkája alaposan feltárta és exponálta az életminőség kérdését is. Másfelől Magyarországon az utóbbi években elmozdulás tapasztalható a politikai intézmények jogi struktúrájának leírásától a közpolitikai működés jellemzése felé, lásd Müller, 2011; Sárközy, 2012 és Vadál, 2011. A puha tényezők között fel kell hívni a figyelmet a bizalom (trust) fontosságára is, lásd Pierre–Rothstein, 2010 és Rothstein, 2011, amit Magyarországon főleg a TÁRKI kutatásai képviselnek.
- ¹³ Council conclusions on the European Endowment for Democracy, 3130th FOREIGN AFFAIRS Council meeting, Brussels, 1 December 2011, The Council adopted the following conclusions: „Recalling its Conclusions of 20 June on the proposal to create a European Endowment for Democracy, the Council welcomes the preparatory work done notably by the EEAS and the Commission and it takes note of the submitted draft Declaration. The Council looks forward to continuing the work swiftly and invites Coreper to steer the process towards the establishment of the European Endowment for Democracy.”, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/126505.pdf.
- ¹⁴ Lásd legutóbb Pappas, 2012.
- ¹⁵ Itt csak a nagyobb, demokráciakutatásra specializált és közpolitika-orientált műhelyeket mutatom be igen röviden, amelyek anyagaira ez a tanulmány támaszkodik. A nagy brüsszeli köz-

politikai intézetek – European Policy Centre (ECP), Centre for European Policy Studies (CEPS) és a Bruegel – idevágó kutatásaival már a korábbi tanulmányokban foglalkoztam. A Bertelsmann-jelentések elkészítésében – valamint és a QoG 2008 és 2010 közötti felmérésében – magam is részt vettem, ezek a kutatások igen nagy empirikus anyagra épülnek.

¹⁶ Lásd WEF, 2011: 141., 166. és 299., és TI 2011 és 2012, valamint az összképhez WB 2011a,b.

¹⁷ A Freedom House két 2011-es jelentése – a régióról általában is, és Magyarországról különösen – egybehangzó értékelést ad a The Economist felméréseivel (2010, 2011). A magyar értékelést lásd FH, 2011a: 7., és FH, 2011b: 7., valamint Bertelsmann, 2011.

IRODALOM

- Alexander Amy–Inglehart, Ronald–Welzel, Christian (2012): Measuring effective democracy: A defense. *International Political Science Review*, Vol. 33, No. 1, January 2012, 41–62.
- Altman, Tess–Shore, Chris (2010): Social Welfare and Democracy in Europe. RECON Working Paper 2010/19, http://www.reconproject.eu/main.php/RECON_wp_1019.pdf?fileitem=5455958.
- Arena Centre for European Studies (2012): Europe’s Democratic Challenge. RECON final conference on 24–26 November 2011, published on 3 February 2012, <http://www.sv.uio.no/arena/english/research/news-and-events/news/2011/recon-outreach-november.html>.
- Ágh Attila (1999): Processes of democratization in the East Central European and Balkan states: sovereignty-related conflicts in the context of Europeanization. *Communist and Post-communist Studies*, Vol. 32, No. 3, 263–279.
- Ágh Attila (2010a): *Democratic Consolidation or Backsliding in East Central Europe: Rediscovery of the Past Twenty Years of the ‘Lands in Between’*. 117–138. In: Riedel (ed.).
- Ágh Attila (2010b): The Relationship between Parties and Democracy in Hungary. In: Kay Lawson (ed.): *Political Parties and Democracy*. Vol. 2, Europe, New York: Praeger, 185–207. <http://www.praeger.com/catalog/A2711C.aspx>.
- Ágh Attila (2010c): Europeanization and Democratization in ECE: Towards Multi-Level and Multi-Actor Governance. *The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, Vol. III, No. 1, Summer 2010, 9–33.
- Ágh Attila (2010d): Post-Accession Crisis in the New Member States: Progressing or Backsliding in the EU?. *Studies of Transition States and Societies*, Vol. 2, Issue 1, 74–93.
- Ágh Attila (2011a): A közpolitika változó paradigmái: Az érdekcsoportoktól a többszintű kormányzásig. *Politikatudományi Szemle*, XX. évfolyam, 2011/1, 31–48
- Ágh Attila (2011b): A kormányzati rendszer és a globális versenyképesség: A fejlesztő állam perspektívája. *Politikatudományi Szemle*, XX. évfolyam, 2011/3, 37–54.
- Ágh Attila (2011c): Cohesion Policy and the Europe 2020 Strategy: Constructing the EU for the next decade. In: Ágh (ed.): 15–67.
- Ágh Attila (2011d): The European Futures and Cohesive Europe: EU2020 Strategy and cohesion policy with flexible integration. *Journal of Comparative Politics*, Issue 6, July 2011, 49–66.
- Ágh Attila (ed.) (2011): *European Union at the crossroads: The European perspectives after the global crisis*. Budapest: Together for Europe Research Centre, 337.

- Bajnai Gordon (2012): From Economic to Political Crisis: Challenges Facing a Post-2008 European Union. In: Bajnai et al.: 2012, 73–94.
- Bajnai Gordon et al. (2012): *Solidarity: For Sale? The Social Dimension of the New European Economic Governance*. Bertelsmann, Europe in Dialogue, 2012/01, http://www.bertelsmann-stiftung.de/bst/de/media/xcms_bst_dms_35357_35358_2.pdf.
- Benz, Arthur–Papadopoulos, Yannis (eds) (2007): *Governance and Democracy: Comparing national, European and international experiences*, New York, Routledge.
- Bertelsmann (ed.) (2009): *Sustainable Governance Indicators 2009: Policy Performance and Executive Capacity in the OECD*. Gütersloh, Verlag Bertelsmann Stiftung.
- Bertelsmann (2010): Bertelsmann Transformation Index (BTI 2010) – Hungary Country Report. http://www.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/Gutachten_BTI2010/ECSE/Hungary.pdf.
- Bertelsmann (2011): *Sustainable Governance Indicators 2011: Hungary report*. (www.bertelsmann-stiftung.de)
- Bútorá Martin–Meseznikov, Grigorij–Kollár, Miroslav (eds) (2009): *Trends in Quality Democracy: Slovakia 2008*. Bratislava, Institute for Public Affairs.
- Bühlmann, Marc–Merkel, Wolfgang–Müller, Lisa–Wessels, Bernhard (2012): The Democracy Barometer. <http://www.palgrave-journals.com/eps/archive/index.html>.
- Charbit, Claire–Michalun, Maria (eds) (2009): *Mind the gaps: Managing Mutual Dependence in Relations among Levels of Government*. OECD Working Papers on Public Governance, No. 14, http://www.oecd.org/document/18/0,3746,en_2649_34139_38134162_1_1_1_1,00.html.
- Charron, Nicholas (2010) Assessing The Quality of the Quality of Government Data: A Sensitivity Test of the World Bank Government Indicators, <http://nicholascharron.files.wordpress.com/2010/04/paper-on-sensitivitvty-tests-of-world-bank-data.pdf>
- Charron, Nicholas–Lapuente, Victor (2009): Does Democracy Produce Quality of Government? *QoG Working Paper Series*, 2009:1 (The QOG Institute, University of Gothenburg, Quality of Government), http://www.qog.pol.gu.se/working_papers/2009_1_Charron_Lapuente.pdf.
- Charron, Nicolas–Lapuente, Victor (2011): Why Do Some Regions in Europe Have Higher Quality of Government? http://www.qog.pol.gu.se/working_papers/2011_1_Charron_Lapuente.pdf.
- Charron, Nicholas–Dijkstra, Lewis–Lapuente, Victor (2010): *Mapping Quality of Government in the EU: Study of National and Sub-National Variation*. http://www.qog.pol.gu.se/working_papers/2010_22_Charron_Dijkstra_Lapuente.pdf.
- Charron, Nicholas et al (2010): *Measuring the Quality of Government and Subnational Variation, Report for the European Commission*. <http://nicholascharron.files.wordpress.com/2010/04/final-report-parts-1-3.pdf>.
- Collier, David–Levitsky, Steven (1997): *Democracy with Adjectives*. http://scholar.harvard.edu/levitsky/files/SL_democracy-adjectives.pdf.
- Dahlberg, Stefan–Dahlström, Carl–Norell, Veronica–Teorell, Jan (2011): The Quality of Government Institute Quality of Government Survey 2008-2010, A Report. http://www.qog.pol.gu.se/digitalAssets/1358/1358081_the-qog-survey-report.pdf.
- Denk, Thomas–Silander, Daniel (2012): Problems in Paradise? Challenges to future democratization in democratic states. *International Political Science Review*, Vol. 33, No. 1, January 2012, 25–40.

- Ekman, Joakim (2009): *Political Participation and Regime Stability: A Framework for Analyzing Hybrid Regimes*, <http://ips.sagepub.com/content/30/1/7>.
- Fraser Institute (2010): *Economic Freedom of the World*. <http://www.fraserinstitute.org/uploadedFiles/fraser-ca/Content/research-news/research/publications/economic-freedom-of-the-world-2010.pdf>.
- FH, Freedom House (2011a): *Freedom in the World 2011: The Authoritarian Challenge to Democracy*. http://freedomhouse.org/images/File/ftw/FIW_2011_Booklet.pdf.
- FH, Freedom House (2011b): *Nations in Transit 2011*. http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2011/NIT-2011-Release_Booklet.pdf.
- GfK (Growth from Knowledge, 2012): *Roper Reports Worldwide*. http://www.gfkamerica.com/practice_areas/roper_consulting/roper_worldwide/index.en.html.
- Havrylyshyn, Oleh–Van Roden, Ron (2003): Institutions Matter in Transition, But So Do Policies. *Comparative Economic Studies*, Vol. 45, No. 1, <http://www.palgrave-journals.com/ces/journal/v45/n1/pdf/8100005a.pdf>.
- Heritage Foundation (2012): *Index of Economic Freedom*. <http://www.heritage.org/index/ranking>
- Holmberg, Sören–Rothstein, Bo (2011): *Correlates of Democracy*. http://www.qog.pol.gu.se/working_papers/2011_10_Holmberg_Rothstein.pdf.
- Holzinger, Katharina–Schimmelfennig, Frank (2012): Differentiated integration in the European Union: many concepts, sparse theory, few data. *Journal of European Public Policy*, Vol. 19, No. 2, 292–305.
- IDEA (2007): *Democratic Dialogue – A Handbook for Practitioners*. http://www.idea.int/publications/democratic_dialogue.
- IDEA (2010): *Constitution building after conflict*. <http://www.idea.int/publications/constitution-building-after-conflict/index.cfm>.
- Johnson, Debra (2005): The New Outsiders of Central and Eastern Europe: with Specific Reference to Poland. *European Integration*, Vol. 27, No. 1, March 2005.
- Kaufmann, Daniel–Kraay, Aart–Mastruzzi, Massimo (2008): Governance Matters VII. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1148386.
- Kenny, Charles (2012): Does Governance Matter? *Governance*, Vol. 25, No. 1, January 2012.
- Kline, Reuben (2011): Size matters: Why not for contemporary empirical democratic theory? *EUI Working Papers*, 2011/32, http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/19115/MWP_Kline_2011_32.pdf?sequence=1.
- Linde, Jonas (2009a): *Into grey zone: The recent trend of “hybridization” of political regimes*. QoG Working Paper Series 2009:7 (The QOG Institute, University of Gothenburg, Quality of Government), http://www.qog.pol.gu.se/working_papers/2009_7_Linde.pdf.
- Linde, Jonas (2009b): *Why Feed the Hand that Bites You? Quality of Government and System Support in the Post-Communist EU Member States*, QoG Working Paper Series 2009:20 (The QOG Institute, University of Gothenburg, Quality of Government), http://www.qog.pol.gu.se/working_papers/2009_20_Linde.pdf.
- Linde and Ekman (2010): *Patterns of Stability and Performance in Post-Communist Hybrid Regimes*. http://www.pol.gu.se/digitalAssets/1315/1315878_linde-ekman-sweepsa.pdf.
- Magone, José M. (2011): Centre-Periphery conflict in the European Union? Europe 2020, the Southern European Model and the euro-crisis. In: Ágh (ed.), 71–122.

- Mansfeldová, Zdenka–Rakusánová Gusti, Petra (2010): *The Quality of Democracy in the Czech Republic*. RECON (Reconstituting Democracy in Europe), 2010/14, http://www.reconproject.eu/main.php/RECON_wp_1014.pdf?fileitem=5456411.
- Martens, Hans (ed.) (2010): Europe 2020: delivering well-being for future Europeans. *EPC Challenge Europe*, Issue 20, March 2010, www.epc.eu.
- Meadows, Dennis (2009): *Speech at the Davos conference of World Economic Forum*. <http://rs.resalliance.org/2010/03/05/dennis-meadows-on-limits-to-growth/>.
- Merkel, Wolfgang (2004): Embedded and Defective Democracies. *Democratization*, Vol. 11, No. 5, 33–58. In: *Special Issue, Consolidated or Defective Democracy?* Edited by Aurel Croissant–Wolfgang Merkel.
- Moeller, Joergen–Svend-Erik Skaaning (2010a): Post-communist regime types: Hierarchies across attributes and space. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 43, No 1, March 2010, 51–71.
- Moeller, Joergen– Skaaning, Svend-Erik (2010b): *Beyond Radial Delusion: Conceptualizing and Measuring Democracy and Non-democracy*. <http://ips.sagepub.com/content/31/3/261>.
- Monty, Marshall (2011): *Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2010*. Center for Systemic Peace, Colorado State University, <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>.
- Morlino, Leonardo (2008): *Hybrid Regimes or Regimes in Transition?* FRIDE (Madrid) Working Paper No. 70, September 2008, <http://www.fride.org/publication/504/hybrid-regimes-or-regimes-in-transition?>
- Munck, Geraldo–Verkuilen, Jay (2002): Conceptualizing and Measuring Democracy: Evaluating Alternative Indices. *Comparative Political Studies*, Vol. 35, No. 1, 5–34, http://www-bcf.usc.edu/~munck/pdf/Munck_Verkuilen%20CPS%202002.pdf.
- Müller György (2011): *Magyar kormányzati viszonyok*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 143.
- OECD (2011): *Society at a Glance – Social indicators*. http://www.oecd.org/document/24/0,3746,en_2649_37419_2671576_1_1_1_37419,00.html#data.
- OECD (2012): *OECD Economic Surveys, Hungary*. March 2012, <http://www.oecd.org/dataoecd/4/5/49852285.pdf>.
- Pappas, Takis (2012): Populism emergent: A Framework for Analyzing its Contexts, Mechanics and Outcomes, *EUI Working Papers*, 2012/1, http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/20114/RSCAS_2012_01b.pdf?sequence=1.
- Peters, Guy B.–Pierre, Jon (2007): Governance, accountability and democratic legitimacy. In: Benz and Papadopoulos, 29–43.
- Pew Foundation (2009): *End of Communism Cheered but Now with More Reservations*. <http://pewglobal.org/2009/11/02/end-of-communism-cheered-but-now-with-more-reservations>.
- Pierre, Jon (2009): *New Governance, New Democracy?* http://www.qog.pol.gu.se/working_papers/2009_4_Pierre.pdf.
- Pierre, Jon–Rothstein, Bo (2010): *Reinventing Weber: The Role of Institutions in Creating Social Trust*. http://books.google.hu/books?id=nGn1uc_AkGUC&pg=PA405&lpg=PA405&dq=Pierre,+Reinventing+Weber&source=bl&ots=kS7sToowwR&sig=pV5lgGjQUIBbWO1NXdbhEj3ebQ&hl=hu&sa=X&e

- i=ChQYT5TGLY75sgbp9JnoDQ&ved=0CCEQ6AEwAA#v=onepage&q=Pierre%2C%20Reinventing%20Weber&f=false.*
- Polity project (2011): *Country Reports: Europe*. 1 June 2011, <http://www.systemicpeace.org/polity/polity06.htm#eur>.
- Riedel, Rafal (ed.) (2010): *Central Europe: Two Decades After*. University of Warsaw.
- Rothstein, Bo–Jan Teorell (2008): Quality of Government. *Governance*, April 2008, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0491.2008.00391>.
- Rothstein, Bo (2011): *Quality of Government and Epistemic Democracy*: <http://www.uio.no/english/research/interfaculty-research-areas/democracy/news-and-events/events/seminars/2011/papers-yale-2011/Yale-Rothstein.pdf>
- Sárközy Tamás (2012): *Magyarország kormányzása, 1978–2012*. Budapest, Park Könyvkiadó.
- Sorensen, Eva–Jacob Torfing (eds) (2008): *Theories of Democratic Network Governance*. Basingstoke, Palgrave.
- Sustainia (2012): *Guide to Sustainia*. <http://greengrowthleaders.org/wp-content/uploads/2010/12/GUIDE-TO-SUSTAINIA.pdf>.
- The Economist (2010): *Democracy index 2010: Democracy in retreat*. http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf.
- The Economist (2011): *Democracy index 2011: Democracy under stress*. http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2011.
- Tomka Béla (2011): *Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 306.
- Transparency International (2011): *Corruption Perception Index 2011, Results*. <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results>.
- Transparency International (2012): *Korrupciós kockázatok Magyarországon 2011*. http://media.transparency.org/mis/cogs/assets/ma/pdf/TI_Hungary_osszefoglalo.pdf.
- Vadál Ildikó (2011): *A kormányzati döntések konzultációs mechanizmusai*. Budapest, Komplex Kiadó, 264.
- Zakaria, Fareed (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, November–December 1997, <http://www.foreignaffairs.com/articles/53577/fareed-zakaria/the-rise-of-illiberal-democracy>.
- Watt, Andrew (2012): Solidarity and Cohesion within and between Countries in a Europe in Crisis. In: Bajnai et al.: 2012, 45–72.
- WEF (2011): *Global Competitiveness Report 2010–2011*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.
- World Bank (2011a): *Worldwide Governance Indicators 1996–2010*. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>.
- World Bank (2011b): *Worldwide Governance Indicators 1996–2010. Documentation*, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/resources.htm>.